

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ СУБ'ЄКТИВНИХ І ПРИРОДНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ

1. За сучасних умов українське законодавство ґрунтується на пріоритеті прав, свобод та інтересів людини і громадянина. Інститут екологічних прав людини, закріплений у законах України та інших нормативно-правових актах, базується на погляданні природно-правових і позитивістських підходів. Природне право, як основа норм і принципів загальноєвропейських прав людини, містить у собі ідеали волі, справедливості, рівності всіх перед законом. В умовах сьогодення все частіше постає питання щодо місця екологічних прав у системі прав людини. Природно-правова доктрина у сфері екологічного права сприймає як постулат існування невід'ємних, невідчужуваних прав людини, властивих їй за фактом народження: жодна держава, жодна влада не вправі відібрати або обмежити їх. Природні екологічні права формують об'єктивно необхідні умови життєдіяльності індивідів, служать підставою для виникнення й розвитку інших численних прав. За сучасних умов існують усі підстави, щоб вести мову про усталену систему екологічних прав, фундаментальним складником якої, безсумнівно, виступають природні екологічні права. Відносно до їх і еволюційного походження вони належать до першого покоління прав (громадянських (особистих) і політичних), а до змісту – вони становлять самостійну групу безпосередньо прав екологічних. Проте деякі

фахівці в ідеї конституційного права й досі відносять останні до прав соціальних.

2 Термін «інтерес» має різне значення залежно від царини суспільних відносин, у якій він знаходить свій прояв. Це поняття використовується у філософії, соціології, економіці, а також у юриспруденції, що свідчить про те, що інтерес є загальною категорією. Кожна наука залежно від мети, предмета й методу досліджування склала своє уявлення про інтерес.

У законодавстві й теорії екологічного права ще й дотепер залишаються малодослідженими такі категорії як «інтерес», «яколичний інтерес», «приватний інтерес», «законний інтерес». Їх природа, форми, правові засоби реалізації й функціональне значення ще не стали предметом ґрунтовних наукових досліджень. Немає однозначного підходу щодо співвідношення правових понять «інтерес», «суб'єктивні права», «природні права», хоча ці правові категорії неодноразово розглядалися науковцями – представниками різних історичних епох, шкіл і наукових поглядів. Конструкцію «екологічний інтерес» доречно вивчати в контексті правової доктрини й законодавства. Різноманітні твердження про природу інтересу зумовили й різний підхід до

з'ясування його сутності і змісту, що впливає на формування визначення цього терміну. Зокрема, деякі дослідники під інтересом розуміють: (а) усвідомлену потребу, що виступає змістом інтересу, (б) прагнення індивіда до задоволення своїх потреб, (в) об'єктивний зв'язок між людиною й матеріальними умовами її життя; (г) залежність між необхідністю задоволення потреб і можливістю їх задоволення через цілеспрямовану діяльність суб'єкта, (д) об'єктивну причину, що викликає у людини спонукання до певної діяльності; (е) об'єктивне вираження існуючих і виникаючих суспільних відносин та ін. Отже, «інтерес» – багатоаспектна категорія, що має складний характер зв'язків, джерело яких криється як у внутрішній природі індивіда, так і в соціальних закономірностях. Як і природне право, він становить ціннісне й змістове передгрунття права суб'єктивного.

За сучасних умов загальнопоширеним є діалектичне розуміння інтересу як єдності об'єктивних і суб'єктивних начал. Але вважаємо доречним погодитися з тим, що «екологічний інтерес» – це категорія об'єктивна. Цей різновид інтересу входить до змісту екологічних правовідносин саме як об'єктивна категорія, яка впливає не тільки на формування позитивного права, й на поведінку учасників останніх, які повинні усвідомлюватися особою. Об'єктивність екологічного інтересу полягає в тому, що він є первинним стосовно свідомості. Виникнення й формування екологічних інтересів – об'єктивний процес, бо він обумовлений безпосередньо природою (довкіллям) та соціальними умовами життя людей. Екологічний інтерес має притаманну, власне, йому специфіку, продиктовану об'єктивними законами природи. Якщо інтерес розглядати як родове поняття, то інтерес екологічний доречно уявляти як його різновид, тобто поняття видове. У свою чергу, екологічний інтерес має внутрішню диференціацію, у якій на особливу увагу заслуговують пріоритетні національні інтереси України в галузі екології, а саме: (а) забезпечення екологічно й техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, (б) збереження навколишнього природного середовища й раціональне використання природних ресурсів та ін. На наше переконання, в законодавстві теж доцільно визначити співвідношення національних і публічних інтересів.

3. Категорія «інтерес» згадується в міжнародних документах (наприклад, у п.2 ст. 5 і п.2 ст. 7-bis Конвенції по охороні промислової власності від 20 березня 1883 р.), у рішенні Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 р. № 18-рп/2004 у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень ч.1 ст. 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) (надалі за текстом – Рішення КСУ у справі про охоронюваний законом інтерес) і в чинному екологічному законодавстві. У зазначеному Рішенні КСУ підкреслюється, що в юридичних актах термін "інтерес" з огляду на його етимологічне й загальносоціологічне та психологічне значення вживається в широкому чи вузькому значенні як самостійний об'єкт правовідносин, реалізація якого задовольняється чи блокується нормативними засобами. У широкому сенсі він застосовується в Конституції України (статті 18, 32, 34-36,

39, 41, 44, 79, 89, 104, 121, 127, 140). Указуючи на наявність інтересів, Основний Закон підкреслює необхідність їх забезпечення (ст. 18), задоволення (ст. 36) чи захисту (статті 44 і 127), хоча змісту інтересів не розкриває. Конституційний Суд України (п.3.3 Рішення), виходячи зі змісту розгляданого ним конституційного подання, вважає за необхідне здійснити інтерпретацію поняття "інтерес" у вузькому його розумінні, оскільки у клопотанні народних депутатів України йдеться саме про такий різновид інтересу в словосполученні "охоронюваний законом інтерес", тобто інтерес, який (на відміну від інтересу в широкому розумінні) перебуває виключно у логічно-смысловому зв'язку із суб'єктивними правами, але прямо ними не опосередковується, тобто виходить за межі останніх.

Екологічне законодавство оперує терміном «інтереси» для позначення якоїсь заінтересованості всього суспільства, груп населення або окремих осіб, стосовно ж громадян подібний стан виражається теж за допомогою суб'єктивних прав. У цьому смислі конструкція «суспільні екологічні інтереси» є універсального характеру й містить достатній змістовний потенціал. Наприклад, у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» лише тричі згадується про інтерес. У його преамбулі значиться, що цей Закон приймається в інтересах нинішнього й майбутніх поколінь. У п. «е» ст. 3 йдеться про науково обгрунтоване узгодження екологічних, економічних і соціальних інтересів суспільства на засадах поєднання міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природничих технічних наук і прогнозування стану навколишнього природного середовища. У п. «в» ст. 12 передбачено обов'язок громадян у сфері охорони довкілля не порушувати екологічних прав і законних інтересів інших суб'єктів.

4. Досліджувана категорія «екологічний інтерес», уживана як з прикметником "законний", так і без нього, поступово зміцнюється як об'єкт правової охорони. За правовими конструкціями "екологічні права й (або) законні інтереси", "екологічні права і охоронювані законом інтереси" приховуються два значимих правових інститути, які легко поєднуються лише в реченнях, маючи в дійсності різну правову сутність. Прописаним у законі може бути суб'єктивне, а в деяких випадках природне екологічне право; законний же інтерес може лише відповідати цим установленням, охоплюючи в той же час усе різноманіття потреб і прагнень особи. Особливу увагу варто приділити визначенню відповідності законних екологічних інтересів. А відповідати вони повинні праву, існуючим нормам, законодавчо встановленим положенням, імперативним приписам, нормам моралі та ін.

Як підкреслюється п. 3.6 Рішення КСУ у справі про охоронюваний законом інтерес, законний інтерес відбиває легітимне прагнення свого носія до того, що не заборонено законом, тобто тільки його бажання, мрію, потяг до неї, а отже, не юридичну можливість, а фактичну (соціальну). Це прагнення в межах сфери правового регулювання до користування якимось конкретним матеріальним або нематеріальним благом. Відмінність блага зазначеного від того, яке охоплюється змістом суб'єктивного екологічного права, полягає в тому, що користування благом, на яке особа має право, визначається

можливістю в межах закону, а до якого має законний інтерес – без вимог певних дій від інших осіб або чітко встановлених меж поведінки.

5. Між суб'єктивними і природними правами, інтересом є багато спільного в концептуальних положеннях: (а) вони задовольняють особисті потреби; (б) служать формами реалізації; (в) знаходяться в межах дозволеного, як правило; (г) пов'язані з правомірною поведінкою суб'єктів; (д) захищаються державою; (е) виступають елементами правового статусу особистості та ін. Доречно зауважити, що різниця між ними полягає в тому, що вони становлять собою різні рівні дозволеності, хоча й доповнюють один одного. Законні екологічні інтереси в більшості є похідними від існуючих прав. Цей вид інтересу, навіть перебуваючи під охороною закону чи права, на відміну від суб'єктивного права, не має такої правової можливості, як останнє, оскільки не забезпечується юридичним обов'язком інших суб'єктів.

6. Надання інтересу, або природному праву, форми права суб'єктивного – це класичний прийом законотворчого процесу в царині регламентації правового статусу особи. Законодавче визнання життєвої важливості інтересів людини й суспільства у збереженні природних підвалин існування було зроблено шляхом законодавчого проголошення права на безпечне навколишнє природне середовище й низки пов'язаних з ним прав. Сьогодні можна стверджувати, що багато фахівців інтуїтивно відчують природне право, але не заглиблюються в його аналіз. Екологічні права – природні й суб'єктивні – та інтереси розглядаються як самостійні правові категорії, яким може бути притаманна певна трансформація.